

EKOSİD CİNAYƏTİ: MİLLİ VƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQİ ASPEKTDƏ

NAMİQ ƏLİYEV¹

Annotasiya

Məqalədə ekosid cinayəti milli və beynəlxalq hüquqi aspektdə təhlil edilir. Bu zaman mühüm 2001-ci il tarixli "Beynəlxalq hüquqa zidd hərəkətlərə görə dövlətlərin beynəlxalq məsuliyyəti haqqında" Maddələr Layihəsi, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutu, o cümlədən ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlər təhlil edilir. Belə nəticəyə gəlinir ki, beynəlxalq ekoloji zərərə görə dövlətlərin məsuliyyət daşdığı qəbul edilsə də, iqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin mühafizəsi məqsədləri üçün dövlətlərin məsuliyyəti təkə zərərin qarşısını almaqdan ibarət deyil. Dövlətlərin ətraf mühitə ciddi ziyan vurmamaq öhdəliyi ilə yanaşı, iqlim probleminin mümkün təsirlərinə qarşı tədbir görmək kimi pozitiv öhdəlikləri də var. Dövlətlərin öz hərəkətlərindən və hərəkətsizliklərindən irəli gələn məsuliyyət dairəsinin müəyyən edilməməsi cavabdeh subyektlərin məsuliyyət daşımaları baxımından hüquqi boşluq yaradır. Ekosid anlayışı beynəlxalq məsuliyyət baxımından hazırkı dövrdə cinayət kimi qəbul edilməsə də, respublikamızda olduğu kimi bu anlayışı cinayət hesab edən və mövcud daxili qanunlarına tətbiq edən ölkələr mövcuddur. Ekosid konsepsiyasının beynəlxalq cinayət kimi qəbul edilməsi iqlim böhranının həlli üçün vacib şərt hesab oluna bilər.

Açar sözlər: ekosid cinayəti, beynəlxalq-hüquqi mübarizə, ekoloji problemlər, beynəlxalq hüquq, milli hüquq, iqlim problemi, ekoloji təhlükəsizlik.

I. Giriş

Müasir dünyanın aktual problemlərindən olan iqlim böhranı həm səbəblər, həm də nəticələr baxımından müxtəlif formada həll edilməyə çalışılır. Planetimizin üzləşdiyi mümkün ekoloji problemlərin həlli üçün həm beynəlxalq təşkilatlar, həm də dövlətlər tərəfindən müxtəlif səylər göstərilir.

Dövlətlər tərəfindən milli və beynəlxalq miqyasda həyata keçirilən fəaliyyətlər iqlim ədaləti çərçivəsində vacib olsa da, bu ədalətsizliyə səbəb olan dövlətlərə və qeyri-dövlət təşkilatlarına qarşı adekvat hüquqi sanksiyaların olmaması səbəbindən zərərlərin qarşısının alınması istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri qeyri-məqbul edir.

Bunu nəzərə alaraq ilk növbədə beynəlxalq hüququn sanksiya mexanizmləri vasitəsilə məsuliyyətin verilməsini tələb edən "ekosid" anlayışı qeyd olunmaqla onun cinayət qanunvericiliyinə daxil edilməsinin vacibliyi müzakirə olunur.

II. Dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların

iqlim probleminin həllini yönəlmiş tələbləri, öhdəlikləri və məsuliyyətləri

İqlim probleminin mövcud və mümkün təsirləri nəzərə alınaraq, bu problemin aradan qaldırılması məqsədilə lazımi məsuliyyət və sanksiya mexanizmləri tətbiq edilmədikdə yarana biləcək problemlər hər gün daha çox artmaqda davam edir. Həm mövcud iqlim ədaləti problemlərinə, həm də gələcəkdə qarşılaşa biləcək problemlərə qarşı tədbir görmək üçün dövlətlərdən və qeyri-hökmət təşkilatlarından problemin həlli istiqamətində səylərini birləşdirilməsi və mühüm addımlar atması tələb olunur.

Bu sahədə ən mühüm addım Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası, Kioto Protokolu və Paris Sazişi hesab olunur.

Bu sazişlər iqlim dəyişikliyinə qarşı qlobal mübarizəni daha effektiv etmək və tərəf dövlətlərin inkişaf standartlarına uyğun planlarla davamlılıq məqsədlərinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. Dövlətlər yuxarıda qeyd olunan razılaşmalarla çərçivəsində bəzi tədbirlər görməyə çalışsalar da, bu məqbul hesab oluna bilməz. Mühəribələrin, meşə yanğınlarının, terror aktlarının və müxtəlif ciddi ekoloji dağıntıların sayı artmaqda davam edir. Bu dağıntılar aradan qaldırılması qeyri-mümkün olan ekoloji problemlər yaradır.

¹ Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu / email: namiqaliyev1988@gmail.com

Ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizliyin pozulmasına görə dövlətin və ya fərdin məsuliyyət daşımını müəyyən etmək vacibdir. Dövlətlərin dövlətlərə aid edilən hərəkətlərə görə beynəlxalq məsuliyyətinin əhatə dairəsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının xüsusi köməkçi orqanı olan beynəlxalq hüquq komissiyası tərəfindən 2001-ci il tarixli “Beynəlxalq hüquqa zidd hərəkətlərə görə dövlətlərin beynəlxalq məsuliyyəti haqqında” maddələr layihəsində tənzimlənmişdir. Qeyd olunur ki, dövlətləri məsuliyyətə cəlb edən beynəlxalq hüququn davranışını ehtiva edən ilkin qaydaları və bu qaydaların pozulması halında tətbiq olunacaq ikinci dərəcəli qaydaları ehtiva edir və bu sahədə adətdir [1].

Maddələr layihəsində dövlətlərin beynəlxalq hüquq pozuntularının elementləri göstərilir. Bu maddəyə uyğun olaraq bir dövlətin hərəkətindən və ya hərəkətsizliyindən ibarət davranışın kimi qiymətləndirilməsi üçün o, həmin dövlətə aid edilməli və beynəlxalq öhdəliyin pozulmasını və ya səhlənkarlığını ehtiva etməlidir.

Maddələr layihəsində dövlətlərə aid edilə bilən hərəkətləri və dövlətin məsuliyyət dairəsini müəyyən edir. Burada dövlətin zərərin, aidiyyətin və qanunsuzluğun qarşısını alan heç bir əsası olmayan hərəkətlərə görə məsuliyyət daşımacağı və zərərin ödənilməsi üçün zəruri öhdəliklərin yerinə yetirilməli olduğu bildirilir. Hərəkətin dövlətin daxili qanunvericiliyi ilə tanınmaması onun beynəlxalq hüququn pozulmasına təsir göstərmir. Maddələr layihəsinin ikinci hissəsində məsuliyyətin məzmununu tənzimləyir və dövlətin hüquqa zidd hərəkətindən sonra yaranan hüquqi nəticələr bəyan edilir. Maddələr layihəsinin 33-cü maddəsinə əsasən, qanun pozuntusuna görə məsuliyyət daşıyan dövlətin öhdəlikləri nəzərdə tutulmuşdur. Beynəlxalq öhdəliyin xarakterindən və məzmunundan və pozuntunun şəraitindən asılı olaraq başqa dövlətə, bir sıra dövlətlərə və ya bütövlükdə beynəlxalq ictimaiyyətə qarşı ola bilər. Beynəlxalq hüquqa zidd hərəkət nəticəsində hərəkəti dayandırmaq və təmir etmək öhdəliyi yaranır [1].

Qeyd olunmalıdır ki, maddələr layihəsində beynəlxalq hüquqa əsasən dövlətlərin beynəlxalq hüquqdan irəli gələn məsuliyyət mexanizmlərinin mövcudluğu görünsə də, ətraf mühitin ciddi şəkildə məhv edilməsinə və iqlim dəyişikliyinə səbəb olan hərəkətlər görə birbaşa məsuliyyəti müəyyən edilməmişdir.

Xüsusilə vurğulanmalıdır ki, ətraf mühitə ciddi ziyan vuran və iqlim böhranının təsirlərini artıracaq fəaliyyətləri beynəlxalq hüququn məsuliyyət dairəsinə daxil etmək asan deyil. İqlim böhranının global təsirlərini və digər dövlətlərin də bu nəticələrdən təsirləndiyini nəzərə alaraq, zərərli fəaliyyətlərin təsirini azaltmaq üçün məsuliyyət daşıyan şəxslərin beynəlxalq cinayət məsuliyyətinin əhatə dairəsini müəyyən etmək lazımdır. Bu sahədə əhatə dairəsinin qeyri-müəyyənliyi konseptual boşluqlar yaradır və beynəlxalq məsuliyyət hüququnda həm dövlət məsuliyyəti, həm də fərdi cinayət məsuliyyəti baxımından yeni tənzimləmələrə ehtiyac yaradır.

III. Mühəribə və sülh zamanı ekoloji cinayətlər

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin təsis nizamnaməsi olan Roma Statusunda məhkəmənin yurisdiksiyasına daxil olan cinayətlərdən bəhs edir. 8-ci maddəyə əsasən, ətraf mühitin ciddi şəkildə məhv edilməsi mühəribə cinayətləri sırasında daxil edilir və sülh dövründə törədilən pozuntular isə beynəlxalq məsuliyyət çərçivəsindən çıxarılır.

Roma Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinə əsasən Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil olan cinayətlər soyqırım cinayətləri, insanlığa qarşı cinayətlər, hərbi cinayətlər və təcavüz cinayətlərlə məhdudlaşır [3]. Ətraf mühitin ciddi şəkildə məhv edilməsi mühəribə cinayətlərinin əhatəsinə daxil edilir və bu əhatə mühəribə dövrü ilə məhdudlaşır. Sülh dövründə ətraf mühitin ciddi şəkildə məhv edilməsi əhatə dairəsindən daxil edilmir. Sülh dövründə ətraf mühitin ciddi şəkildə məhv edilməsi cinayətinin əhatə dairəsindən kənar qalması zərərin vurulması hallarında cinayət məsuliyyətinin olmamasına səbəb olur və bu da ətraf mühitin mühafizəsi üçün adekvat mühafizə tədbirlərinin görülməsinə səbəb olur.

2016-cı ildə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi ətraf mühitin ciddi şəkildə məhv edilməsi ilə bağlı cinayətləri konkretləşdirərək təqiblə bağlı siyasətini dəyişmiş və dinc dövrdə törədilmiş ətraf mühitin məhv edilməsi ilə bağlı cinayətləri öz yurisdiksiyasına daxil etmişdir.

IV. "Ekosid" anlayışı beynəlxalq ədalət tələbi kimi

Bu gün ətraf mühitin ciddi şəkildə məhv edilməsi cinayətinə görə dinc dövrdə heç bir sanksiya mexanizminin hazırlanmaması, sülh dövründə baş verən və ciddi fəsadlar törədən ətraf mühitə dəyən ziyanı görə məsuliyyət daşımaları olan dövlətlərə və digər subyektlərinə qarşı sanksiyaların tətbiq edilməməsi törədilən cinayətlərə görə cəzasızlıq mühiti yaradır və ətraf mühitin məhv edilməsinin qarşısının alınmasını çətinləşdirir. Bu cəzasızlığın qarşısını almaq üçün məsuliyyət daşıyan subyektlərə qarşı sanksiyaları nəzərdə tutan "ekosid" anlayışı ortaya çıxır [5].

Ekosid-ekosistemləri əhəmiyyətli dərəcədə zədələmək və ya məhv etməklə və ya bir növün (o cümlədən insanların) sağlamlığına və rifahına zərər vurmaqla ekoloji ədalət prinsiplərini pozan insan fəaliyyətini cinayət hesab edir [4].

Ekosid, ilk növbədə, beynəlxalq hüququn termini kimi qəbul edilməlidir. Ekosidlə bağlı normalar beynəlxalq normativ aktlardan irəli gəlir və beynəlxalq təhlükəsizliklə bağlıdır. İlk dəfə olaraq "ekosid" anlayışı "Ətraf mühitə təsir vasitələrinin hərbi və ya hər hansı digər düşmənçiliklə istifadəsinin qadağan edilməsi haqqında" 1977-ci il tarixli Cenevrə Beynəlxalq Konvensiyasında təsbit edilmişdir. Ekosidə aid digər müddəə isə 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarına əlavə olan 1977-ci il tarixli I Əlavə Protokolun 55-ci maddəsində "təbii mühitin hərbi əməliyyatların aparılması zamanı geniş yayılmış, uzunmüddətli və ciddi zərərdən qorunması" prinsipi formasında göstərilmişdir. Bu baxımdan, ekoloji təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi olaraq elə bəşəriyyətin təhlükəsizliyi deməkdir.

Cinayət hüququnda bu və ya digər əməlin kriminallaşdırılması və ya dekriminallaşdırılması dövlətin cinayət-hüquqi siyasəti ilə bilavasitə əlaqədardır ki, bu da müxtəlif tarixi-siyasi dövrlərdə dövlətin apardığı xarici və daxili siyasət, cəmiyyətin obyektiv tələbləri ilə müəyyən edilir.

Həmin tələblərdən irəli gələrək 22 oktyabr 2024-cü il tarixli 55-VIIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə Cinayət Məcəlləsinin sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər fəslinə ekosid cinayətinə görə məsuliyyət müəyyən edən norma daxil edilmişdir [2].

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə ekosid cinayətinin daxil edilməsi Ermənistan tərəfindən torpaqlarımızın işğalı zamanı ətraf mühitə vurulmuş genişmiqyaslı ziyanın real həcmi əks etdirməyə və bu əməllərin düzgün tövsifinin həyata keçirilməsinə mühüm töhfə verəcəkdir.

V. Nəticə

Beynəlxalq ekoloji zərəre görə dövlətlərin məsuliyyət daşdığı qəbul edilsə də, iqlim dəyişikliyi və ətraf mühitin mühafizəsi məqsədləri üçün dövlətlərin məsuliyyəti təkcə zərərin qarşısını almaqdan ibarət deyil. Dövlətlərin ətraf mühitə ciddi ziyan vurmamaq öhdəliyi ilə yanaşı, iqlim probleminin mümkün təsirlərinə qarşı tədbir görmək kimi pozitiv öhdəlikləri də var. Dövlətlərin öz hərəkətlərindən və hərəkətsizliklərindən irəli gələn məsuliyyət dairəsinin müəyyən edilməməsi cavabdeh subyektlərin məsuliyyət daşması baxımından hüquqi boşluq yaradır. Ekosid anlayışı beynəlxalq məsuliyyət baxımından hazırkı dövrdə cinayət kimi qəbul edilməsə də, respublikamızda olduğu kimi bu anlayışı cinayət hesab edən və mövcud daxili qanunlarına tətbiq edən ölkələr mövcuddur. Ekosid konsepsiyasının beynəlxalq cinayət kimi qəbul edilməsi iqlim böhranının həlli üçün vacib şərt hesab oluna bilər.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. ILC Draft on the State Responsibility for Wrongful Actions.
2. The Law on Amendments to the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, 22 October 2024, 55-VIIQD (*in Azerbaijani / "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 22 oktyabr 2024-cü il tarixli 55-VIIQD nömrəli Qanunu*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/58267> accessed 27 November 2024 (last access: 12.05.24).
3. The Rome Statute of the International Criminal Court.
4. URL: <https://opiniojuris.org/2020/06/02/icl-and-environmental-protection-symposium-environmental-crimes-against-humanity/> accessed 27 November 2024 (last access: 12.05.24).

5. URL: <https://opiniojuris.org/2020/09/24/symposium-exploring-the-crime-of-ecocide-can-deforestation-amount-to-ecocide/> accessed 27 November 2024 (last access: 13.05.24).

ECOCIDE: FROM THE ASPECTS OF DOMESTIC AND INTERNATIONAL LAW

NAMIG ALIYEV¹

Abstract

The article analyzes the crime of ecocide from a national and international legal perspective. At the same time, the important 2001 Draft on the State Responsibility for Wrongful Actions, the Rome Statute of the International Criminal Court, as well as international documents adopted in the field of environmental protection are analyzed. It is concluded that although it is accepted that states are responsible for international environmental damage, the responsibility of states for the purposes of climate change and environmental protection does not only consist of preventing damage. In addition to the obligation of states not to cause serious damage to the environment, they also have positive obligations such as taking measures against the possible impacts of the climate problem. The failure to determine the scope of responsibility of states arising from their actions and inaction creates a legal gap in terms of the responsibility of responsible subjects. Although the concept of ecocide is not currently recognized as a crime in terms of international responsibility, there are countries that consider this concept a crime and apply it to their existing domestic laws, as is the case in our republic. The recognition of the concept of ecocide as an international crime can be considered an important condition for solving the climate crisis.

Keywords: *ecocide crime, international legal struggle, environmental problems, international law, national law, climate problem, environmental security.*

ЭКОЦИД: С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

НАМИГ АЛИЕВ²

Резюме

В статье анализируется преступление экоцида с национальной и международной правовой точки зрения. При этом анализируются важный Проект 2001 года об ответственности государств за противоправные действия, Римский статут Международного уголовного суда, а также международные документы, принятые в сфере охраны окружающей среды. Делается вывод о том, что хотя и признано, что государства несут ответственность за международный ущерб окружающей среде, ответственность государств в целях изменения климата и охраны окружающей среды заключается не только в предотвращении ущерба. Помимо обязанности государств не наносить серьезный ущерб окружающей среде, у них есть и позитивные обязательства, такие как принятие мер против возможных последствий климатической проблемы. Неопределенность сферы ответственности государств, вытекающей из их действий и бездействия, создает правовой пробел в части ответственности ответственных субъектов. Хотя в настоящее время понятие экоцида не признано преступлением с точки зрения международной ответственности, есть страны,

¹ General Prosecutor's Office of the Republic of Azerbaijan / email: namiqaliyev1988@gmail.com

² Генеральная прокуратура Азербайджанской Республики / email: namiqaliyev1988@gmail.com

которые считают это понятие преступлением и применяют его к своим действующим внутренним законам, как это имеет место в нашей республике. Признание понятия экоцида международным преступлением можно считать важным условием решения климатического кризиса.

Ключевые слова: *экоцидное преступление, международно-правовая борьба, экологические проблемы, международное право, национальное право, климатическая проблема, экологическая безопасность.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 14.06.2024

Çapa qəbul tarixi: 10.10.2024